

СТАНОВЛЕННЯ МУЗЕОЛОГІЇ ЯК НАУКИ: ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Андрій Нагірняк

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет “Львівська політехніка”

© Нагірняк А., 2015

Зроблено спробу висвітлити основні здобутки історіографічних досліджень з проблеми становлення музеології як науки. Виділено напрями музеологічних досліджень та проаналізовано основні дискусійні питання. Зосереджено увагу на суті понять “музеєзнавство,” “музеологія”, “музеалія,” а також охарактеризовано літературу, у якій визначено місце музеології в системі соціогуманітарних наук.

Незважаючи на інтенсивний розвиток сучасної музеології, залишається невирішеною низка питань, що стосуються вивчення музеології не тільки, як наукової дисципліни, але і як навчальної дисципліни. Також залишається невирішеним термінологічний інструментарій науки.

Ключові слова: музеєзнавство, музеологія, музей, музейна справа, музейний предмет, соціальні науки.

Contemporary museum world is experiencing a period of transformation due to social challenges. This is the impetus for the development of museology as a scientific discipline that seeks to understand the epistemology of a museum and its foundations.

There is an increased attention to the problems of museology as a young discipline, its theoretical understanding, improving professional conceptual apparatus evidence of improvement concerning the design of a mature scientific discipline.

The article is an attempt to highlight the main achievements of historiographical research in the formation of museology as a science.

Relevance of researching the problems of historiography is determined by many factors: the first is the five centuries development of the museum as a social and cultural institution, and triumphal procession of a museum in all cohorts in the twentieth century. And finally, unexpected transformations at the beginning of the 21 century, associated with a large number of papers analyzing different sides of the phenomenon of the museum. In the last three decades, a large number of scientific articles, monographs and books, offering understanding of different aspects of historical, theoretical or practical museology were published. However there are not enough of historiographical works on museology.

The article stated that the process of formation of museology as an independent scientific discipline continued throughout the twentieth century. A number of issues and controversial discussions that represent major trends in theory and practice of museology highlight the deep integration of the museum in the social and cultural life of society.

The article highlights the main achievements of historiographical studies on the formation of museology as a science. It also highlights the areas of museological research and analyzes the main controversial issues. The paper focuses on the meaning of “museology”, “musealia” and describes the literature in which there is a place of museology in the system of socio humanities.

The author concludes that despite the intensive development of modern museology, a number of questions concerning museological study not only as a scientific discipline, but as a discipline in general remain unsolved.

Key words: museum management studies, museology, museum, museum study social studies.

Сучасний музейний світ переживає період трансформації, зумовленої соціальними викликами. І це стає поштовхом до розвитку музеології як наукової дисципліни, що прагне осмислити епістемологію й етимологію музею, основи музейної діяльності.

Помітне зростання уваги до проблем музеології як молодій галузі знань, її теоретичного осмислення, удосконалення професійного понятійного апарату свідчить про позитивні зрушення під

час оформлення її як зрілої наукової дисципліни [1, с. 136].

Мета та завдання дослідження. Метою статті є спроба висвітлити основні здобутки історіографічних досліджень у галузі становлення музеології як науки.

Актуальність та аналіз попередніх досліджень. Актуальність дослідження проблем історіографії зумовлена багатьма обставинами:

і п'ятисотлітнім шляхом розвитку музею як соціокультурного інституту, і триумфальною ходою музею по всіх континентах у ХХ ст., і врешті, несподіваними трансформаціями на початку ХХІ ст., пов'язаними з появою великої кількості праць, що аналізують різні сторони феномену музею. В останні три десятиліття була опублікована велика кількість наукових статей, монографій та посібників, що пропонують осмислення різних аспектів історичного, теоретичного чи практичного музеєзнавства. Проте історіографічних робіт із музеології дуже мало [2, с. 197].

Виклад основного матеріалу. Сам термін “музеологія” має давню історію. Перша публікація з теорії музейної справи, що з'явилась у Мюнхені 1565 р., належить бельгійському лікарю Квіккебергу. Подальші публікації на цю тему з'явилися у ХVІІ ст., а в 1727 р. К. Ф. Найкеліус видав свою працю, у назві якої вже був термін “музеологія”. У 1877 р. директор музею “Зелене склепіння” Й. Г. Грессе започаткував у Дрездені періодичне видання “Журнал з музеології та антикварознавства, а також споріднених наук” (“*Zeitschrift für Museologie und Antiquitätenkunde*”), де він у 1883 р. опублікував працю “Музеологія як спеціальна дисципліна” і тим започаткував передмузеологічну фазу [3, с. 5].

Становлення музеології як самостійної наукової дисципліни тривав упродовж ХХ ст. Великий вплив на формування музеологічних уявлень має концепція З. Странського, згідно з якою музеологія – це незалежна наукова дисципліна, предметом якої є особливою позицією людини щодо сучасності, яка об'єктивно виражається впродовж історії в різних музейних формах. Музеологія по своїй природі – соціальна наука, яка належить до мнемонічних та документальних наукових дисциплін і робить свій внесок у розуміння людини в суспільстві [4, с. 56].

Проблеми музеології активно досліджують як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Низка питань перебуває в дискусійних обговореннях, які представляють провідні тенденції в розвитку теорії і практики музейництва, висвітлюють глибоку інтеграцію музею в соціально-культурне життя суспільства [1, с. 136].

Аналіз історіографічної бази дає змогу виокремити декілька напрямів досліджень проблем музеології.

Так, можемо стверджувати, значна кількість досліджень присвячена вивченню теоретичної бази музеології, зокрема понять “музеологія”, “музеєзнавство”, визначень об'єкта та предмета музеології.

Когорта науковців вживають терміни “музеологія,” “музеєзнавство”, як тотожні за змістом, оскільки в межах теоретичного музеєзнавства реалізується системний підхід і досліджується весь спектр проблем, пов'язаних із збереженням й

актуалізацією усіх форм культурної і природної, рухомої і нерухомої, матеріальної і нематеріальної спадщини [5–7].

Російський дослідник Ю. П. Піщулін трактує термін “музеєзнавство” як теорію музейної справи, а музеологію – як філософське осмислення такого соціокультурного феномену, як музей [8].

Сьогодні ж поняття “музеологія” визначають по-різному. Прихильники так званого “інституційного підходу” (“соціальної музеології” або інакше “екомuzeології”) [9, 10]. Уважають, що предметом музеології як наукової дисципліни є музей, як соціокультурний інститут, та його функції – або вся музейна справа. Французький музеолог Ж. А. Рів'єр [11] предметом музеології вважає вивчення історії музеїв та їхньої ролі в суспільстві.

Опоненти цього підходу вважають, що музей не може бути предметом музеології, так само як педагогіка – це не наука про школу, а про освіту й виховання або астрономія не є наукою про планетарії. Ці музеологи стоять на позиціях так званого “предметного підходу”, за яким предметом музеології є музейний предмет як феномен. Представник цього підходу, німецький дослідник К. Шрайнер [12], визначає музеологію як науку про збирання, зберігання, вивчення й використання музейних об'єктів [3, с. 4].

Серед досліджень цієї проблеми значної уваги, заслуговують праці багатьох авторів, зокрема: Ю. Г. Гуральник [13], Т. Ю. Юрєнєвої [14], Ю. А. Омельченка [15, 16], В. Ю. Дукельського [17].

Своєрідну інтерпретацію термінів музейний предмет – предмет музейного значення запропонував Ю. А. Омельченко. На його думку, перша підсистема музейництва у своєму розвитку пройшла шлях від періоду існування предметів музейного значення до музейних предметів. Отже, предмет музейного значення розглядають як первісну форму музейного предмета [18, с. 26].

Заслуговує на увагу й праця Г. Н. Серебреннікова “Організація та зміст науково-дослідної роботи музеїв” [19], у якій він систематизував нагромаджений теоретичний та практичний матеріал. Учений чітко розмежував поняття “музейний предмет” та “експонат”, у контексті його поглядів нового значення набув термін “музейна річ”, який Г. Н. Серебренніков не ототожнював із музейною пам'яткою. “Матеріали”, тобто музейні пам'ятки, дослідник розподіляє на речові, документальні та ілюстративні [20, с. 28].

Сьогодні серед учених музеологів немає єдиної думки щодо функцій цієї науки, її структури та трансформації музею в багатofункціональний культурний центр. Серед плеяди дослідників цих проблем слід виокремити Д. А. Равиковича [21],

І. Б. Сидорову [22], Р. В. Маньковську [23], Н. А. Нікішина [24].

Зокрема, Н. А. Нікішин вказує на недостатню розроблені концептуальні основи музеєзнавства. Він робить аналітичний огляд сучасного стану досліджень про об'єкт, предмет і внутрішню структуру музеєзнавства, пропонує свою – “мовну” – концепцію музеєзнавства [1, с. 137].

XX ст. з його технічними досягненнями дало можливість науковцям обмінюватися досягненнями та досвідом, створило умови для появи та розповсюдження музеєзнавчої літератури й стимулювало музеологічні дослідження. Основним засобом розповсюдження музеологічних ідей стали фахові музеологічні журнали. Так у 1878 році засновано німецький журнал “Zeitschrift für Museologie”, а з 1898 року виходив “Журнал Словацької музейної общини,” створеної в Братиславі у 1893 році. У 1902 р. в Англії почав виходити щомісячний “Museum Journal”, що мав власних кореспондентів у Німеччині, США, Австралії, Новій Зеландії. У 1919 році з'явився журнал Американської асоціації музеїв “Museum Work”, що виходив два рази на рік, і в 1926 році отримав назву “Повідомлення і доповіді” Американської Асоціації музеїв.

Внаслідок створення в 1946 році Міжнародної ради музеїв (ІКОМ) почали виходити “Новини ІКОМ” (ICOM News). Із 1948 року основним міжнародним виданням, що публікує музеологічні дослідження, став щоквартальний журнал ЮНЕСКО “Museum”.

Аналізуючи наявну літературу, слід зазначити, що низка науковців особливу увагу приділяють міждисциплінарному дослідженню музеології (І. В. Сидорова, Є. Н. Мастеніца [25], Я. Долак [26], Л. М. Шляхтина [27]).

Я. Долак підкреслює, що в загальній теорії музеології важливо відобразити її взаємозв'язок з філософськими, загальними, гуманітарними і точними науками. Не випадкове твердження, що “музеологія, перш за все, наука про взаємовідносини”.

Практично до середини XX ст. музеологію розглядали як суму практичних знань, що зосереджувала увагу на організаційній діяльності музеїв, зокрема: як побудувати експозицію, як залучити відвідувача в музей, як використати величезний емоційний потенціал, закладений у музейному предметі [28]. І. В. Безстужев-Лада і М. Озерна дійшли висновку, що “ні вітчизняне, ні зарубіжне музеєзнавство не досягнуло такого рівня, на якому можна було б дати чіткий системний аналіз музею, як соціального інституту в загальній системі культури людства” [29, с. 6].

У 80–90-ті роки зросла кількість літератури присвяченої дослідженню музею як інституції.

Одним з пріоритетних напрямів досліджень стає узагальнення накопиченого емпіричного матеріалу, систематизація висновків, формування ідеології сучасного музею.

Традиційно музеологія в центрі своєї науково-дослідницької діяльності розглядала музейний предмет. Вона формулювала принципи визначення автентичної цінності цих предметів, вивчала різні аспекти їхнього впливу на відвідувача, виробляла різноманітні методи документування дійсності. Музеологія останніх років змінила погляд на музейний предмет. Раніше музейна значущість предмета зумовлювалася його рідкісністю, естетичною цінністю, меморіальністю, інформативністю, і музей виростав для предмета. Сьогодні значна частина музеологів вважає, що музей повинен ґрунтуватися не на предметах, йому належних, а на ідеях, які він хоче донести до відвідувача. Тому останнім часом музеологія усе рішучіше висуває на перший план питання змісту музею як інституції, його перспективи, вплив на соціум і на формування суспільної свідомості [1, с. 140].

Батьками “нової музеології” виступають французькі вчені Ж. А. Рів'єр і Ю. де Варіна, що зосередили увагу на осмисленні нових видів музеїв, які створювались як альтернативи класичній моделі: екомузєї, локальні музеї, музеї як наукові та культурні центри. Але необхідно наголосити, що ідеї, які покладено в основу концепції французьких музеологів другої половини XX ст., були відомі раніше.

Перше системне дослідження музею як інституції здійснив наприкінці XIX ст. М. Федоров у праці “Музей, його зміст і призначення”. Він наголошував на особливій інтегративній місії музею: “Музей є перша науково-художня спроба збирання і виховання в єдине, і тому ця спроба є справою релігійною, священною. Музей містить всю науку про людину й природу як вираження волі Божої”... [30, с. 599].

Аналізуючи літературу періоду “нової музеології,” слід звернути особливу увагу на праці таких дослідників, як: В. Вороніна [31], Т. Калугіної [32], Д. Макдональда [33], Т. Шолу [34, 35].

Наприклад, Д. Макдональд у своїх студіях акцентує увагу на характеристиці розвитку музейної справи в сучасному світі: у Європі, Азії, Австралії, США. Він вважає, що найзначніші й найцікавіші явища в музейному будівництві відбуваються в Японії (музеї на ринкових площах, парках культури). Цікаві його міркування про роль феноменів культури й паломництва в музейній комунікації. Д. Макдональд розглядає музей як “інструмент послідовної ініціації, що триває протягом усього життя”.

У дослідженнях Т. Шоли висвітлено не тільки стан сучасної музеології як наукової дисципліни, але

й визначено основні її завдання. Серед найважливіших завдань, що потребують вирішення він називає “визначення сутності музею” [35, с. 50]. Узагальнюючи сучасні подання музеологів про природу музейного предмета й про специфіку “музеїв третього покоління”, Т. Шола вказує на зміну ролі музею в суспільстві, на переродження його з “явища” в “процес”, на орієнтацію сучасного музею в майбутнє.

Не менш цікавими є його міркування про галузь музеології, про проблему співвідношення музею з феноменом спадщини, про сучасні методи музейної комунікації.

І насамкінець, обґрунтовуючи перспективи розвитку музею, Т. Шола робить висновок, що зміни призведуть до створення “тотального музею,” коли музей буде мати повне визнання, а нова музеологія стане реальністю, проте сам музей, як не парадоксально, відійде в минуле [28, с. 8].

Упродовж 80-х рр. ХХ ст. – 10-х рр. ХХІ ст. науковці звертають велику увагу на музейну пам’ятку та її місце в системі історико-культурних цінностей [18, с. 14]. Дослідження цього поняття були пов’язані із вирішенням певних термінологічних проблем. Поняття музейної пам’ятки позначають такими термінами, як “музейна пам’ятка”, “музейний предмет”– “предмет музейного значення”, “музеалія”.

У зарубіжних країнах великого поширення набув термін “музеалія”, який ґрунтовно розробив Ф. Вайдахер. Дослідник зазначає, що “поняття з основою музей та у сполученнях із прикметником музейний стосуються суто конкретизації музеальності у формі музею. Тому сфера дії таких понять обмежена цією інституцією та періодом її існування. Із основою музеальн-, музео- та сполучення із прикметником музеальний утворюються терміни ширшого масштабу. Їхнє поняття виходить за межі конкретної інституції, охоплює також предмет філософського пізнання, що є в основі цих термінів, та його вияви відповідно до часу”... [36, с. 50].

У ХХІ ст. завдяки працям групи провідних європейських і північноамериканських музеологів (Фрідріх Вайдахер (Німеччина), Іво Мароєвич (Сербія), Сюзен Пірс (Велика Британія), Грег Фінлі (Канада), Зеновій Мазурик (Україна) та ін.) формується постнеокласична, т. зв. об’єктна методологія, акценти якої зосереджуються у площині дослідження матеріальної культури (material culture studies) і власне музеїв як засадничих елементів культурної і природної спадщини (heritage) [37, с. 16].

Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що проблема становлення музеології належно відображена у літературі. Але є низка дискусійних проблем, які потребують вирішення. Поява

нових концепцій і напрямів потребує систематизації основних етапів розвитку музеології.

1. Маньковська Р. Музеологія як наукова галузь: сучасний дискурс та проблема теоретичного інтегрування // *Краєзнавство: науковий журнал*. – Ч. 3–4. – К., 2009. – С. 136–144.
2. Сапанжа О. С. *Историография музеологии, музееведение, музеография: К вопросу разделений понятий* // *Вопросы музеологии*: – Вып. № 2(8). – СПб., 2013. – С. 197–205.
3. Климишин О. С. *Сучасні проблеми природничої музеології* // *Наук. зап. Держ. природозн. музею*: – Вып. 26. – Львів, 2010. – С. 3–14.
4. *Ключевые понятия музеологии* // *сост. Andre Desvallees, Francois Mair-esse / пер. на рус. яз. А. В. Урядниковой*. – М., 2012. – 104 с.
5. Власюк Г. М., Зосимович О. Ю., Хададова М. В. *Музеезнавство та архівна справа: навч.-метод. посіб.* – Житомир: ЖДПУ імені Івана Франка, 2006. – 75 с.
6. *Краткий словарь музейных терминов*. – М., 1974. – С. 7.
7. Лорд Б., Лорд Г. Д. *Менеджмент в музейном деле: учеб. пособ.* / Пер. с англ. Э. Н. Гусинского и Ю. И. Турчаниновой; под ред. А. Б. Голубовского. – М.: Логос, 2002. – 256 с.
8. Пищулин Ю. П. и др. *Музейные термины* // *Терминологические проблемы музееведения*. – М., 1986. – С. 36–135.
9. *Квебекская декларация: основные принципы новой музеологии* // *Museum*. – 1985– № 148. – С. 21.
10. Šola T. *The concept and nature of museology* // *Museum*. – 1987. – № 153. – P. 45–49.
11. Ривьер Ж. А. *Эволюционное определение экомuzeя* // *Museum*. – 1985. – № 148. – С. 8–12.
12. Шрайнер К. *Предмет исследования музееведения и происхождение дисциплины* // *Музееведение Музеи мира: Сб. науч. тр. / НИИ культуры*. – М., 1991. – С. 5–10.
13. Гуральник Ю. У. *Зарубежная музеология*. – М., 2005. – 245 с.
14. Юренева Т. Ю. *Музей в мировой культуре*. – М.: Русское слово, 2003. – 532 с.
15. Омельченко Ю. А. *Предмет музейного значения на терені краєзнавства* // *Сьомо Всеукраїнська наук. конф.: “Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність” (матеріали пленарного та секційних засідань)*. – К.: Рідний край, 1995. – С. 406–407.
16. Омельченко Ю. А. *Перша підсистема музейництва (теоретичні засади, витоки, формування)* // *Культурологічні студії: зб. наук. праць*. – Вып. 2. – К., 2005. – С. 288–311.
17. Дукельский В. Ю. *Памятники истории и культуры в системе музейной деятельности* // *Памятниковедение. Теория, методология, практика: сб. науч. тр.* – М.: НИИ культуры, 1986. – С. 98–107.
18. Руденко С. Б. *Музейна пам’ятка: соціокультурна сутність та місце в системі історико-культурних цінностей: монографія*. – К.: НАКККіМ, 2012. – 120 с.
19. Серебренников Г. Н. *Организация и содержание научно-исследовательской работы музеев*. – М.: Просвещение, 1945. – 20 с.
20. *Термінологічний вісник: зб. наук. пр. / відп. ред. В. Л. Іващенко*. – К.: Інститут української мови НАНУ, 2013. – Вып. 2(2). – 207 с.
21. Равикович Д. А. *Социальные функции и типология музеев* // *Музееведение. Вопросы теории и методики: сб. науч. тр.* – М., 1987. – С. 10–24.
22. Сидорова И. Б. *Общая музеология как учебная дисциплина: дискуссионные вопросы* // *Вопросы музеологии*: – Вып. 1. – СПб., 2010. – С. 99–105.
23. Маньковська Р. В. *Сучасний музей в соціокультурній динаміці* // *Історія України. Мовідомі імена, події факти*. – Вып. 33. – К., 2006. – С. 106–118.

24. Никишин Н. А. “Язык музея” как универсальная моделирующая система музейной деятельности // *Музееведение. Проблемы культурной коммуникации в музейной деятельности : сб. науч. тр. / НИИ культуры.* – М., 1988. – С. 7–15.
25. Мастеница Е. Н. *Музеология в пространстве междисциплинарного взаимодействия // Вестник ЛГУ им. А. С. Пушкина.* – СПб., 2013. – Вып. 3. – Т. 2. – С. 155–163;
- Мастеница Е. Н. *Интерпретация культурного наследия в музее: гуманитарный дискурс // Вестн. Санкт-Петер. гос. ун-та культ. и. иск.* – 2011. – № 3. – С. 6–9.
26. Долак Я. *Музеология – настоящее и будущее // Музеология-Музееведение в XXI веке: Проблемы изучения и преподавания.* – СПб., 2009. – С. 12–19.
27. Шляхтина Л. М. *Современная музеология: горизонты теоретизирования // Вопросы музеологии.* – СПб, 2013. – Вып. 1, т. 7. – С. 12–18;
- Шляхтина Л. М. Мастеница Е. Н. *Музеология и ее методы в системе социальногуманитарных наук // Музей и демократия.* – М., 1997. – С. 78–84.
28. Алешина Т. А. *Музей как феномен культуры: автореф. дис. ... канд. филос. наук.* – Новочеркасск: Южно-Российский технический университет, 1999. – 20 с.
29. Бестужев-Лада И. В., Озёрная М. *Музей в системе культуры // Декоративное искусство.* – 1976. – № 9. – С. 6–10.
30. Флоренский П. А. *Сочинения : в 4-х т. Т. 1 / сост. и общ. ред. игумена Андроника (А. С. Трубачева), П. В. Флоренского, М. С. Трубачевой.* – М. : Мысль, 1994. – 797 с.
31. Воронин А. А. *Музей как креативное пространство культуры // Философские исследования.* – 1994. – № 1. – С. 69–84.
32. Калугина Т. П. *Современная культура: музей или мумия? // Человек.* – 1994. – № 2. – С. 30–45.
33. Макдональд Дж. *Музей будущего в “глобальной деревне” // Museion.* – 1987. – № 155. – С. 87–95.
34. Шола Т. *Новая музеология и поступальное развитие культуры или пролог кибернетического музея // Музей и демократия.* – М., 1997. – С. 28–35.
35. Шола Т. *Предмет и особенности музеологии // Museion.* – 1987. – № 153. – С. 49–53.
36. Вайдахер Ф. *Загальна музеологія // [пер.з нім. В. Лозинський, О. Лянґ, Х. Назаркевич].* – Львів : Літопис, 2005. – 632 с.
37. Рутинський М. Й. *Музеезнавство : навч. посіб. / М. Й. Рутинський, О. В. Стецюк.* – К. : Знання, 2008. – 428 с.